

EUSKEREAREN ABOTSAK

Esan daigun ta argi garbi gutzat abotsa edo fonema zer dan: Berba egiteko agotik ateraten dogun otsa edo zaratea da, baiña ots onek aldakuntza asko eukiten dau eta abots lez artzen doguz adierazpena aldatzen dabenak, esaterako “etxea” eta “errea”, titz oneitan bigarren otsa aldatu dogu eta esannaia edo adierazpena aldatu da, orduan fonemak edo abotsak dira, baiña “goxo” esaten ba’ dogu adierazpena ez da aldatu, orduan ez dira abots bi.

Aztertu daigun orain abotsak non kokatzen diran: Abots bakartiak esan jake antxiñatik bakarrik agozkatzzen diranai edo bokalai, eta lagundunak oster, bakarrik ezin agozkatu leitekezanai edo konsonanteai.

Bakartiak edo bokalak onaelan zeaztuten dira. Eztarriko zabala da a, e sabai-atzekoa erdi itxia da eta sabaiko itxia i, ezpanetako zabala da o eta ezpanetako itxia u.

Zeaztu daiguzan orain lagundunak eta euren kokalekua ta berezitasunak: Batzuk ezpanetan agozkatzen dira: m,b,p,f; beste batzuk agin-obietan: n,l,r; beste batzuk sabaian: ñ,ll; beste batzuk aginetan: d,t,s; beste batzuk aginobietan: n,l,r; beste batzuk sabaian: ñ,ll; eta azkenez beste batzuk eztarrian: g,k,j.

Baiña toki bakoitxean agozkatzen diranak be beste zeaztasun batzuk daukez eta azaldu daiguzan.

Zurreratuak: iru dira: m,n,ñ. Oneik otsa aterakeran zurrera bialtzen dabe aizea eta orretara ots bereizia sortzen jake. Esan daigun n izenetan sarritan galtzen dala, esaterako kanpana/kanpaia, katena/katea edo Lemo-na/Lemoa, baiña ez ain errez aditzetan: egon, igon, egin... Ñ aspaldion arriskuan dago eta in biurtzen dabe batuza-leak, eta ordenagailluak be kendu nai izan dabe Europa’n gitxi erabilten dalako, baiña ll ta ñ’ren aurrean i ipinten da eta kendu egin bear litzake, i ori ñ ta ll’ren barruan dagoalako. Ez baiña ta oillo, bai baña ta oillo.

Albokoak: l agin-obikoa da eta ll sabaikoa eta oneik oguzteko miñak alboan ikututen daualako albokoak be esaten jake ots berezi ori daukelako.

Dardaradunak: r eta rr dira eta oneik agozkatukeran eragin berezia dauke, dardarea, bat edo bi. Orregaitik deritxe dardaradunak.

Gozoak esaten jake aize-bidea oso-osoan itxi barik esaten diranai eta gogorak bide ori osoan ixten dabenai, esaterako gozoak dira b,d,g, eta gogorak p,t,k. Gozoak, gitxienez bakartien bestean dunduria dauke eta orregaitik esanten jake sonorak edo dunduridunak. Oneik agozkatzzen asten garanean beti lenengo dunduria ateraten dogu, ez besteakaz.

Iguziak ego frikatibak: oneik aizeari urtetan izten dau-tsoe eta ez dira zarratuak edo oklusibak. Eztarrian j daukagu, jauna ta Jainkoa itzetan lenengo abotsa, sabaian ez daukagu iguzirik, agiñetan erderazko z izango litzateke baiña euskereak ez dauko eta agin-ezpanetan f da iguzia.

Txistulariak: Berezitasun au agin-obiko s’arena da eta sabaiko tx’rena eta x’rena be bai.

Zeaztasun oneik kontuan artuta eta aspaldion darabilgun abedeari jaraituz, zeaztu daiguzan euskerearen abots edo fonemak:

a-bakartia, eztarrikoa, zabala.

b-lagunduna, ezpanetakoa, gozoa, dunduriduna.

d-lagunduna, agin-obikoa, gozoa, dunduriduna.

e-bakartia, sabai-atzekoa, erdi-zabala.

f-lagunduna, agin-ezpanetakoa, iguzia, dunduribakoa.

g-lagunduna, eztarrikoa, gozoa, dunduriduna.

Atxea ez da abotsa eta ainbat lasterren kendu bear da gure abedetik.

i-bakartia, sabaikoa, itxia.

j-lagunduna, eztarrikoa, iguzia, dunduribakoa. (Jauna, Jainkoa)

k-lagunduna, eztarrikoa, gogorra, dunduribakoa.

l-lagunduna, agin-obikoa, iguzia, albokoa, dunduriduna.

ll-lagunduna, sabaikoa, dunduriduna, albokoa.

m-lagunduna, ezpanetakoa, gozoa, dunduriduna, zurreratua.

n-lagunduna, agin-obikoa, gozoa, dunduriduna, zurreratua.

ñ-lagunduna, sabaikoa, dunduriduna, zurreratua.

o-bakartia, ezpanetakoa, zabala.

p-lagunduna, ezpanetakoa, gogorra, dunduribakoa.

r-lagunduna, agin-obikoa, dunduriduna, dardaraduna.

rr-lagunduna, sabaikoa, dunduriduna, dardara bi duna.

s-lagunduna, agin-obikoa, dunduribakoa, txistularia.

t-lagunduna, agin-obikoa, dunduribakoa, gogorra.

tx-lagunduna, sabaikoa, dunduribakoa, gogorra, txistularia.

x-lagunduna, sabaikoa, dunduribakoa, iguzia, txistularia.

y-azpaldion kenduta dago baiña aztertu-bearreko arazoa da.

z-lagunduna, agin-obikoa, dunduribakoa, iguzia, txistularia.

Guztiz 24 dira gure abotsak edo fonemak eta idazteko ikurra be geienak argi dauke. Baiña idazkerarako iru zalantza agertzen jataz: Lenengoa, rr idatzi baiña oba litzake’r gangarduna, baiña irarkoletan eta ordenagailluetan ez da ain erreza izaten lortzea; eta Azkue’k bere iztegina agertzen dauzan eta ts ta tz’ren ordeko diran ikurrak artzea be ondo izango zan, baiña orain itzi daigun arazo ori. Bigarrena J’ren arazoa da, eztarriko abotsarena, jauna ta jainkoa idazteko erabilten da eta Gernika-aldean bai joan esateko be. Zer egin? Beti esan iauna ta iankoa eta beti idatzi j’ gaz?

Ala beti agozgatu eztarriko j lez? Eta irugarrena esan dogun ll ta ñ’ren aurreko i kendu bearra da. i ori izki orrein barruan dago.

Olazar’tar Martin’ek